

rencer til ild, straf og død i den kommende verden, skriver Ramelli, hvad dog er “linguistically untenable, as several Patristic authors realised” (821).

Ramelli peger samtidig på at *kolasis* snarere betyder tugt end straf, også i senere kristen litteratur. Fx skriver Klemens af Alexandria at tugt i modsætning til straf (*timôria*) ikke har hævn, men forbedring af den tuggedes til formål. Gud dømmes for at frelse, understregede også Origenes, Gregor af Nyssa, Methodius, med flere. Dette har betydning for hvordan vi oversætter fx Matt 25,46: *Kolasin aiônion* betyder ikke evig straf, men tugt i den kommende verden (æon).

Ramelli antyder, at der var kirkepolitiske grunde til kætterstemplingen af Origenes. Jeg kunne dog tænke mig en grundigere redegørelse for hvorfor fx Augustin, som ifølge Ramelli tilsluttede sig Origenes i sin anti-markionistiske fase, lagde afstand til apokatastasislæren for i stedet at forsvare teorien om en dobbelt udgang, som i det fjerde århundrede ifølge Augustin selv var et minoritetssynspunkt.

Der kunne have været rensset ud i gentagelser med en kortere bog som resultat. Ikke desto mindre er der med *The Christian Doctrine of Apokatastasis* tale om et imponerede arbejde, som bør spille en central rolle for diskussioner af klassisk kristen soteriologi og eskatologi fremover.

Johannes Aakjær Steenbuch

Flavius Josefus

Mod Apion. Oversættelse, indledning og noter ved Niels Henningsen. København: ANIS 2013. 216 s. Pris kr. 249.

Der er altid grund til at glæde sig over oversættelser af kildetekster. Det gælder også dette værk, der ikke har været oversat til dansk siden i den fuldstændige oversættelse af hele Josefus' forfatterskab ved Andreas Reiersen i tre bind, 1751-1757. Der er tale om et forsvarsskrift i to bøger, hvori Josefus forsøger at aflive forskellige ondsindede myter om det jødiske folks oprindelse og religion. Det eksklusivt monoteistiske og det, at der ikke engang var en gudestatue i Jerusalems tempel, stødte mange. Undervejs citeres fra en række værker, der ellers er gået tabt, og skriftet bliver således også en indirekte kilde til ellers forsvundne forfatterskaber. Ikke mindst interessant er endelig den fremstilling af jødedommen, som Josefus slutter 2. bog med. Den giver et godt indblik i, hvordan denne religion kunne opfattes af en repræsentant, der stod i den farisæiske tradition.

Furuden *Mod Apion* rummer bindet i fem appendikser oversættelser af relevante uddrag af Filon fra Alexandrias skrifter, nemlig *Hypothetika/Forsvar for jøderne* (6,1-7,19), *Mod Flaccus* (16-103), *Udsendingene til Gaius* (114-120; 132-139; 148-161; 199-206; 349-373), af Josefus, *Antiquitates* (18. bog 257-260 og 19. bog 278-291) samt af *Kejser Claudius' brev til Alexandria* (der blev fundet i 1912) og endelig af Tacitus' *Historiae* (5. bog kap. 1-13). Man

fornemmer klart, at Filons beskrivelse af Gaius Caligula er skrevet efter dennes død i 41 e.Kr. Ellers havde det været mere end dumdristigt med et billede af kejseren som fuldstændig uegnet til sin stilling. Alle teksterne er endelig forsynet med et udførligt noteapparat, hvor læseren får del i megen nyttig lærdom. Til gengæld er det ikke blevet til et register.

Der er imidlertid desværre et "aber dabej" ved denne udgivelse. Det er nemlig ærgerligt, at den ikke har været igennem hænderne på en redaktør, der kunne have sørget for eliminering af de alt for mange fejl: Trykfejl, forkerte ord, inkonsekvenser, manglende ord, linjebrud og underlige ordstillinger, som optræder i såvel tekst som noter. Der er desuden en mangel på fornemmelse for forskellen på "sin" og "hans" (se f.eks. s. 74) samt uigen-nemskuelige henvisninger som "hvorom der henvises til Jan Dochhorns arbejder", som læseren så selv må finde frem til; de nævnes nemlig ikke i den litteraturliste, der optræder i indledningen, og som i øvrigt ofte henviser til de næstsidste oversættelser af antikke værker. Og hvad skal man f.eks. sige til den oplysning om Det Døde Hav, at det er "76 m. lang og 15 m. bred" (s. 210 n. 22). Ganske vist er denne indsø krympet meget i de sidste hundrede år, men her er udviklingen virkelig fremskrevet!

Der er kort sagt mange skavanker, men måske kan de udbedres, hvis det kommer til en elektronisk udgave. I mellemtiden kalder det på læserens kritiske opmærksomhed og medarbejde.

Mogens Müller

Thomas Reinholdt Rasmussen

Den korsfæstede Gud. Læsninger i Martin Luthers teologi. Books on Demand 2014. 208 sider. 179,95 kr.

I Danmark har vi en fin og stolt, men muligvis hendøende tradition for såkaldt præstegårdsteologi. Den er ikke henvendt til akademiet, men til den almindeligt interesserede læser, og når den er god, kombinerer den den akribi, vi forbinder med den akademiske verden med et tydeligt personligt engagement, ja ligefrem med anfægtelse. Sognepræst Thomas Reinholdt Rasmussens *Den korsfæstede Gud: Læsninger i Martin Luthers teologi* er et eksempel på god præstegårdsteologi.

Udover at være sognepræst er Rasmussen Teologisk Voksenunderviser i Aalborg Stift, og bogen er skrevet med den almindeligt interesserede lægmand for øje.

Bogens fire midterartikler er dens længste og teologisk mest dybdegående bidrag. I "Livets hele sum – 'Von der Freiheit eines Christenmenschen'" argumenterer Rasmussen for, at Luthers antropologi er uadskillelig fra hans kristologi. Artiklens begrænsede omfang taget i betragtning redegør Rasmussen fyldestgørende og pædagogisk for, hvordan Luther anvender de kristologiske termer 'to-natur', 'perichorese' og 'communicatio idiomatum' i